

مسئولیت مدنی اشخاص ثالث (مسئولیت مدنی نیابتی) در حقوق ایران و فرانسه

میینا سادات سلیمانی کرهرودی

ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند

Mobi.soleimani@gmail.com

چکیده

مسئولیت ناشی از رفتار دیگری که به مسئولیت مدنی نیابتی نیز موسوم است، از جمله مفاهیم و تأسیسات مهم پذیرفته شده در بیشتر نظام های حقوقی است. در این نوع مسئولیت، کسی که مسئول رفتار زیانبار دیگری است، خود، مرتکب چنین رفتاری نشده بلکه به واسطه وقوع رفتار زیانبار از سوی دیگری، مسئول و ضامن شناخته شده و باید در صدد جبران خسارت از فرد زیان دیده برآید. در حقوق دو کشور ایران و فرانسه، این نوع مسئولیت شناسایی شده است. در نوشتار حاضر، کوشش شده است ماهیت این نوع مسئولیت و رویکرد دو نظام حقوقی ایران و فرانسه نسبت به آن، مورد بررسی قرار گیرد. در حقوق فرانسه، تا سال ۱۹۹۱ میلادی، مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، یک امر استثنایی محسوب می شد ولی با اصلاح ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی در این کشور، این مقوله، به یک قاعه تبدیل شد. اما در حقوق ایران، ظاهراً این نوع تحقق مسئولیت، همچنان یک موضوع استثنایی به شمار می رود هر چند باید گفت مصادیق تحقق این نوع مسئولیت، به اندازه کافی گسترده هستند و قانونگذار ایرانی نیز می تواند تحقق این نوع مسئولیت را یک قاعده و نه یک استثناء محسوب نماید. مصادیق عمده بحث از مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری در هر دو کشور، مسئولیت کارفرما نسبت به رفتار کارگران و مسئولیت سرپرستان قانونی نسبت به رفتارهای صغار و مجانین است.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت مدنی، مسئولیت نیابتی، مسئولیت ناشی از رفتار دیگری، رفتار زیانبار، ارکان مسئولیت مدنی، حقوق فرانسه، حقوق ایران.

مقدمه

بحث از مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری که به مسئولیت مدنی نیابتی نیز شهره است، به ویژه با گسترش صنایع و پیچیده تر شدن روابط انسان ها و زندگی ها در سده اخیر، وارد مباحث حقوقی شده است. تحولاتی که بشر در زندگی جدیدش تجربه کرده است، موجب گسترش خطرات و مخاطرات ناشی از حضور در عرصه های مختلف و ایجاد روابط و تعاملات مختلف و پیچیده آدمی شده است و انواع جدیدی از مسئولیت های حقوقی به وجود می آیند.^۱

حضور در برخی عرصه های مخاطره آمیز همچون تولید و ساخت و ساز و نیز شناسایی انواع جدید مسئولیت های قانونی نسبت به رفتارهای ارتكابی افراد دیگر به ویژه خردسالان و مجانین، موجب شده است که نظام های حقوقی، رفته رفته از اشکال کلاسیک مسئولیت های حقوقی در روابط اجتماعی انسان ها فاصله گرفته و در عوض، گونه های جدیدی از مسئولیت های حقوقی را شناسایی کنند. از جمله مهم ترین این نوع مسئولیت ها، مسئولیت ناشی از رفتارهای دیگری است. دو نظام حقوقی که در تحولات تقنینی اخیرشان، مسئولیت مدنی ناشی از رفتارهای زیانبار دیگری را شناسایی کرده اند، ایران و فرانسه هستند. در نوشتار حاضر، سعی شده است ضمن بررسی ماهیت و مبانی نظری حاکم بر مسئولیت مدنی ناشی از رفتارهای زیانبار دیگری، شرایط تحقق این نوع مسئولیت و نیز مصادیق این نوع مسئولیت در حقوق این دو کشور مورد بررسی قرار گیرد.

ماهیت و مبانی نظری مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری (مسئولیت مدنی نیابتی) در حقوق ایران و

فرانسه

ماهیت

در حقوق، مسئولیت به تعهد قانونی شخص برای رفع ضرری که به دیگری وارد کرده است گفته می شود. خواه این ضرر ناشی از تقصیر ایجاد کننده ضرر باشد یا اینکه ضرر در آثار فعالیت او حاصل شده باشد. ارکان مسئولیت مدنی عبارتند از: ضرر، فعل زیان بار، رابطه سببیت (بین عمل زیانبار و ضرر) این سه شرط را می توان شروط ثابت مسئولیت نامید زیرا وجود آن ها در هر حال برای تحقق مسئولیت ضرورت دارد. مسئولیت رکن متغیری نیز دارد که تقصیر است. در بیشتر نظام های حقوقی مسئولیت اصولاً بر پایه تقصیر استوار است. رکن دیگر مسئولیت مدنی ارتكاب فعل زیان بار است. این فعل باید در نظر اجتماع ناهنجار باشد و نیز در قانون برای آن مجوزی قرار داده نشده باشد. در عین حال، رفتار زیان بار ممکن است فعل یا ترک فعل باشد.^۲

در مسئولیت ناشی از رفتارهای دیگری (غیر)، اشخاص نه تنها مسئول رفتارهای خود است، بلکه مسئول زبان های وارده به وسیله اشخاص تحت مسئولیت یا اشیاء تحت نگهداری خود نیز می باشند. مثال مسئولیت پدر و مادر ناشی از اعمال کودکان خود و استادکاران نسبت به عمل کارآموزان خود، از جمله نمونه های بارز تحقق مسئولیت ناشی از فعل غیر است. مسئولیت ناشی از فعل غیر، گاه به دلیل وظیفه مراقبت، نگهداری و محافظتی است که شخص بر عهده دارد؛ به عنوان مثال هر گاه، فعل زیان آور از جانب کودک یا شاگرد ایجاد شود، تقصیر نگهدارنده او، مفروض است. این تقصیر که بیشتر از نوع ترک فعل است، در فعل زیانبار کودک، ظهور و بروز می یابد لیکن دلیل اصلی آن، تقصیر نگهدارنده است. این تقصیر در پدر و مادر و استادکار، هم مبنای مسئولیت آن ها و هم مبنای ایجاد حق برای زیان دیده در گرفتن خسارت از آن هاست.^۳

^۱ یزدانیان، علیرضا، جمع و اختیار در مسئولیت مدنی ناشی از فعل شخصی، فعل غیر، فعل شیء و مسئولیت قراردادی در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۹، شماره ۴، دی ۱۳۹۸، ص ۷۴۱.

^۲ اصغری، سلیم، مقایسه تطبیقی جبران خسارت نیابتی در فقه و حقوق کامن لا، فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دوره ۸، شماره ۳ (پیاپی ۲۵)، آذر ۱۳۹۴، ص ۱۷.

^۳ کیانی، زینب، مبانی و قواعد مشترک مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۹، ص ۷۳.

در نظام حقوقی ایران و فرانسه، مصادیق فراوانی از مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر به چشم می خورد. این مسئولیت یکی از تدابیر موجود در حقوق مسئولیت مدنی است تا زیان دیده به جبران کامل خسارات خویش دست یابد. در حقوق فرانسه، مسئولیت مزبور که تا چند دهه قبل به صورت استثنائی بر اصل شخصی بودن مسئولیت تلقی می گردید، خود تبدیل به یک قاعده و اصل شده است. در حالیکه در حقوق ایران چنین قاعده ای مطرح نیست و به تبع فقدان این قاعده، احکام و شرایط مشترک چنین مسئولیتی در حقوق ایران تبیین نگردیده است.^۴

در حقوق ایران، مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر یکی از اقسام مسئولیت های خاص و مختلط است. مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر، استثنائی بر اصل شخصی بودن مسئولیت است که بر طبق قوانین گوناگون در حقوق ایران پیش بینی شده است. ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی ایران، نگهدارنده مجنون یا صغیر را در صورت تقصیر در نگهداری، مسئول شمرده است و در صورتی که شرایط جبران تمام یا قسمتی از خسارت را نداشته باشد از مال مجنون یا صغیر جبران می شود و در هر صورت جبران زیان باید به نحوی صورت گیرد که موجب عسرت و تنگدستی جبران کننده نشود.^۵

علاوه بر این، در مقررات قانون کار ایران نیز مسئولیت کارفرما نسبت به رفتارهای زیانبار کارگران تحت امرش پذیرفته شده است. بر اساس مواد ۸۵ و ۹۵ این قانون، اگر کارفرما یا مسئولین واحدهای مربوط، دستورالعمل شورای عالی حفاظت فنی و وزارت بهداشت را رعایت ننماید و در اثر آن حادثه ای رخ دهد، شخص کارفرما یا مسئول مسئولیت کیفری دارد. فرض کنید یک پروژه ساختمانی باید ظرف مدت مشخص تحویل داده شود. نظارتی که وجود دارد از سوی کارفرماست و اگر به دلیلی این ضوابط فنی از سوی وزارت بهداشت رعایت نشود می تواند موجبات تحقق مسئولیت کیفری کارفرما شود. درست است که کارفرما مرتکب جرم نشده است اما به خاطر تئوری مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر، می توان او را مسئول دانست. بر اساس این دو ماده، اگر کارفرما یا مسئولان واحدهای مربوط (یعنی واحدهای مشمول قانون کار)، دستورالعمل های شورای عالی حفاظت فنی و وزارت بهداشت را رعایت نکنند و در اثر عدم رعایت این مقررات، حادثه ای رخ دهد، شخص کارفرما یا مسئول مذکور، از نظر کیفری و حقوقی مسئول هستند.^۶

در حقوق فرانسه نیز ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی این کشور که در سال ۱۹۹۱ م اصلاح شد نیز مسئولیت فرد به واسطه رفتار زیانبار دیگری را پذیرفته و شناسایی کرده است. در ماده اصلاحی می خوانیم: «شخص نه تنها مسئول خسارات ناشی از عمل خود است بلکه مسئول خسارات ناشی از عمل کسانی هم که وی پاسخگوی رفتارهای آن ها می باشد و نیز مسئول خسارات ناشی از اشیای تحت مراقبت خود نیز هست.» بر این اساس، می توان گفت مسئولیت مدنی ناشی از رفتار خسارت بار و زیاننده دیگری در حقوق فرانسه، یک اصل ولی در حقوق ایران، یک امر استثنائی است. بدیهی است که اصل شناختن این نهاد حقوقی، اثبات آن را در مرحله قضایی، بسیار ساده تر می سازد ولی در حقوق ایران، استثنا محسوب کردن این تأسیس حقوقی، طبعاً معضلاتی در راه اثبات قضایی آن به وجود می آورد.^۷

۴ یزدانیان، علیرضا، گام هایی در طرح مسئولیت مدنی دولت ناشی از فعل شخصی، فعل اشیاء و فعل غیر در حقوق ایران و فرانسه، مجله مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴، ص ۸۳.

۵ یزدانیان، علیرضا، جمع و اختیار در مسئولیت مدنی ناشی از فعل شخصی، فعل غیر، فعل اشیاء و مسئولیت قراردادی در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران، مجله مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۸، ص ۱۱۵.

۶ یزدانیان، علیرضا و حمید آرابی، مطالعه تطبیقی تبیین مسئولیت مدنی بیمارستان در قبال اعمال کارکنان خود و تحلیل آن در راستای مسئولیت ناشی از فعل غیر، مجله حقوق تطبیقی، شماره ۱۰۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، ص ۹۱.

۷ یزدانیان، علیرضا، مسؤلیت مدنی قراردادی ناشی از عمل غیر در حقوق ایران، فرانسه و حقوق اسلامی، مجله پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۲، شماره ۴ (پیاپی ۶)، دی ۱۳۹۴، ص ۱۴۹.

به هر حال، هدف از قواعد مسئولیت مدنی جبران ضرر است و به بیان دیگر باید ضرری به بار آید تا برای جبران آن مسئولیت ایجاد شود. پس باید وجود ضرر، رکن اصلی مسئولیت مدنی شمرده شود. ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی، وجود ضرر را با این عبارت بیان می‌کند: «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی و یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد. ضرر باید مسلم، مستقیم، مشروع، شخصی، جبران نشده، قابل پیش بینی باشد و ناشی از فعل زیان دیده نباشد. علاوه بر مجوز قانونی، دفاع مشروع نیز عاملی است که زایل کننده مسئولیت است. کسی که در مقام دفاع مشروع موجب خسارت بدنی یا مالی شخص متعدی شود، مسئول خسارت نیست مشروط بر اینکه خسارت وارد بر حسب متعارف متناسب با دفاع باشد.»^۸

مبانی نظری

به طور معمول در حقوق ایران و فرانسه، مبانی مختلفی برای توجیه و تبیین مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری (مسئولیت مدنی نیابتی) پذیرفته شده است که می‌توان آن‌ها را به شرح زیر بررسی کرد:

الف- نظریه خطر: به موجب نظریه خطر، اگر رفتار فردی، وضعیت خطرناکی را ایجاد کند، کسانی که به نحوی، ایجاد این شرایط را تسهیل کرده اند و یا موظف بوده اند از ایجاد وضعیت خطرناک پیشگیری و جلوگیری کنند ولی اقدامی در این راستا انجام ندادند، می‌توانند مسئولیت کیفری ناشی از رفتار ارتكابی دیگری را عهده دار شوند.

ب- نظریه خطا (تقصیر): به موجب نظریه خطا یا تقصیر، اگر فردی، وظیفه نظارت و کنترل و مراقبت نسبت به رفتارها و اقدامات دیگری را داشته باشد ولی به نحوی این وظیفه را ترک کند و بلاجرا گذارد و یا کوشش کافی برای انجام این وظیفه به خرج ندهد و به این سبب، فرد تحت نظارت، جرمی مرتکب شود، مسئولیت ناشی از جرم بر عهده فردی که وظایف خود را به درستی و به طور کامل ایفا نکرده نیز می‌تواند تحمیل گردد. به نظر می‌رسد قانون مجازات اسلامی، نظریه خطا یا تقصیر را پذیرفته است. البته برخی معتقدند هر دو نظریه در قانون پذیرفته شده است.

ج- نظریه فاعلیت معنوی: فاعل معنوی در بحث از مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر، کسی است که به نحوی، بر روی ارتكاب جرم از سوی دیگری، موثر بوده است و یا آمر یا مسبب ارتكاب جرم بوده است. در این مورد که آیا نظریه فاعلیت معنوی، آیا در قوانین جزایی ایران در مورد مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر پذیرفته شده یا نه، اختلاف نظر است و بهتر است به آن پرداخته نشود.^۹

شرایط تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری (مسئولیت مدنی نیابتی) در حقوق ایران و فرانسه

تحقق مسئولیت مدنی نیابتی یا ناشی از رفتار زینبار دیگری، در حقوق ایران و فرانسه، شرایط خاصی دارد که در این قسمت، به بررسی این شرایط می‌پردازیم. این شرایط را می‌توان به دو دسته کلی شرایط مربوط به شخص مسئول و شرایط مرتکب رفتار زینبار تقسیم و مطالعه کرد.

۱-۲ شرایط شخص مسئول

مهم ترین شرطی که برای تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری در حقوق ایران و فرانسه مطرح است، شرط داشتن اقتدار کافی بر دیگری و رفتارهای اوست. ظاهر ماده ۱۳۸۴ اصلاحی قانون مدنی فرانسه، دلالت بر این امر دارد که همه اشخاصی که در مورد شخص دیگر، موظف به مراقبت و نگهداری و کنترل هستند، می‌توانند مشمول قاعده مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری شوند. در عین حال، این اقتدار می‌تواند ناشی از قرار گرفتن در یک موقعیت شغلی یا صنفی مشخص باشد مثل روابط کارفرمایان و کارگران و نیز می‌تواند ناشی از قرار گرفتن در این موقعیت

۸ زین الدینی، امیر، مسئولیت نیابتی در حقوق ایران و انگلیس، مجله قانون یار، دوره سوم، شماره ۱۰، تابستان ۱۳۹۸، ص ۱۱۴.

۹ عباسلو، بختیار، مسئولیت نیابتی در حوادث رانندگی، مجله دانش انتظامی، شماره ۳۰، ۱۳۸۵، ص ۴۴.

خاص نباشد مثل روابط والدین و فرزندانشان و یا روابط سرپرستان و صغار و مجانین تحت سرپرستی آن‌ها. در واقع، به سبب قرار گرفتن فرد در این موقعیت‌های خاص، مسئولیت وی دائر بر جبران خسارت از زیان‌دیده به واسطه ارتکاب رفتار خسارت بار از سوی کسی که تحت اقتدار و سلطه است، قابل شناسایی است. ۱۰

در حقوق ایران نیز شرط اقتدار و سلطه به عنوان مبنای اصلی تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، مطرح است. از ظاهر مواد ۷ و ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، این شرط قابل استنباط است. زیرا بر اساس ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی، نگهداری و مواظبت از کودک، حق و بلکه تکلیف والدین است. داشتن این حق، نوعی اقتدار و سلطه نسبت به کودک، به پدر و مادر می‌بخشد. همچنین از مقررات متعددی در قانون کار، سلطه و اقتدار صاحب کار (کارفرما) نسبت به کارگران تحت امر و نظارت، قابل استنباط است و بنابراین، کارفرما نسبت به کارگر، در موضع اقتدار و سلطه قرار می‌گیرد و بنابراین، در صورت ارتکاب رفتار خسارت بار از سوی کارگر، نمی‌تواند فاقد مسئولیت محسوب شود. ۱۱

در عین حال، حرفه ای بودن یا دوستانه بودن اقتدار و سلطه بر دیگری، شرط نیست و بلکه وجود یک سلسله مراتب اداری و استخدامی و یا نظارتی بین فرد و دیگری، برای تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار خسارت بار دیگری نسبت به فرد، کافی است. ۱۲

۲-۲ شرایط مرتکب رفتار زیانبار

مهم‌ترین شرط مربوط به مرتکب رفتار زیانبار که در واقع، تحت سلطه و اقتدار دیگری است، این است که اعمال قاعده مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، به اشخاص بالقوه خطرناک می‌باشد و شرط اعمال قاعده مسئولیت ناشی از عمل غیر، این است که مرتکب رفتار زیانبار، شخص بالقوه خطرناکی باشد و وضعیت وی بتواند برای اجتماع اطراف او، به نحوی مخاطره‌آمیز باشد. این شرط به نوعی در ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی ایران نهفته است که مسئولیت سرپرست را به مجنون و صغیر محدود نموده است. البته برخی از حقوقدانان به ویژه در فرانسه معتقدند که قاعده مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، در هر مورد که شخصی بر روی دیگری اقتدار و سلطه دارد، قابل اعمال است و نیازی نیست تا شخص، حالت خطرناک داشته باشد. در مقام دآوری میان این دو رویکرد، می‌توان گفت با توجه به بند ۱ ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی اصلاحی فرانسه، نیاز به تفکیک بین مرتکبان رفتار زیانبار نیست و قاعده مسئولیت مدنی ناشی از عمل غیر، محدود به موردی نیست که مرتکب رفتار زیانبار دارای حالت خطرناک باشد. ۱۳

شرط مطرح شده دیگر مربوط به این سوال است که آیا نیازی هست تا مرتکب رفتار زیانبار نیز شخصاً مسئولیت مدنی داشته باشد یا خیر؟ به نظر برخی از حقوقدانان، برای تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار زیانبار لازم است تا مرتکب این رفتار، شخصاً نیز مسئول باشد و به عبارت دیگر، زیان‌دیده باید اثبات کند که مرتکب رفتار زیانبار نسبت به وی، شخصاً نیز دارای مسئولیت مدنی است. ۱۴

از حیث تحلیلی می‌توان گفت باید خسارت به مرتکب رفتار زیانبار منسوب باشد. به عنوان مثال در ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی، والدین به صرف داشتن کودک، مسئول نیستند بلکه مسئولیت آن‌ها در مواردی است که یا کودک

۱۰ یزدانیان، علیرضا، نظریه عمومی مسئولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۷، زمستان ۱۳۹۱، ص ۸۲.

۱۱ نصرتی، منصور و همکاران، امکان سنجی مسئولیت مدنی کارفرما با مبنای مسئولیت محض در حقوق ایران و کامن لا، مجله پژوهش تطبیقی در حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۱ (پیاپی ۳۱)، فروردین ۱۴۰۱، ص ۳۴۹.

۱۲ دیلمی، احمد و همکاران، مبنای مسئولیت ناشی از فعل غیر، دوفصلنامه دانش حقوق مدنی، دوره ۹، شماره ۲ (پیاپی ۱۸)، مهر ۱۳۹۹، ص ۷۸.

۱۳ یزدانیان، علیرضا، اصول و مبنای مسئولیت مدنی، جلد اول، انتشارات میزان، چاپ نوزدهم، ۱۳۹۸، ص ۲۸۱.

۱۴ صفایی، سیدحسین، مسئولیت مدنی ناشی از فعل زیان‌آور صغیر و مجنون، مندرج در: مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، نشر میزان، چاپ ششم، ۱۳۸۹، ص ۱۸۴.

طبق ماده ۳۲۸ قانون مدنی از باب اتلاف مستقیماً سبب خسارت دیگری شده باشد یا از باب تسبیب طبق ماده ۳۳۱ قانون مدنی، با ارتکاب تقصیر به صورت غیر مستقیم سبب خسارت به دیگری شده باشد. ۱۵

نتیجه گیری

به طور کلی، می توان گفت مسئولیت نیابتی یا ناشی از فعل دیگری، زمانی محقق می شود که اولاً نقض مقررات، غیر عمدی باشد (پس در فرض ارتکاب جرم عمدی، هر کسی، مأخوذ به عمل خود خواهد بود و بحثی از مسئولیت کیفری ناشی از فعل دیگری مطرح نمی شود)، ثانیاً شخصی که مسئول رفتار دیگری است، به رعایت مقررات الزام قانونی داشته باشد (پس اگر این الزام قانونی وجود نداشته باشد، مسئولیتی برای وی از بابت ارتکاب جرم از سوی دیگری، قابل تصور نیست) و ثالثاً مسئول نیابتی، در واقع، نوعی تسبیب در وقوع جرم دارد.

در نظام حقوقی ایران و فرانسه، مصادیق فراوانی از مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری به چشم می خورد. این مسئولیت، یکی از تدابیر موجود در مسئولیت مدنی است که زیان دیده بتواند به جبران کامل خسارت خویش برسد. در حقوق فرانسه، مسئولیت مورد اشاره، تا چند سال گذشته، یک امر استثنایی محسوب می شد ولی از رهگذر اصلاحاتی که در ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی این کشور حاصل شد، مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، اینک یک قاعده محسوب می شود که طبیعتاً این رویکرد، موجب اثبات ساده تر این نوع مسئولیت در محاکم خواهد شد ولی در حقوق ایران، به نظر می رسد همچنان این نوع مسئولیت، یک امر استثنایی است و طبعاً اثبات آن در مرحله قضایی، سخت تر خواهد شد.

نکته دیگر این است که شرایط تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری در حقوق فرانسه و ایران، از یک سو به فردی که نسبت به دیگری، مسئولیت نظارت و مراقبت دارد و از سوی دیگر، به فردی که تحت مسئولیت و مراقبت دیگری است، مربوط می گردد. مهم ترین ضابطه ای که در حقوق فرانسه، برای تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری نسبت به فرد مراقب و مسئول مطرح شده، وجود اقتدار و سلطه برای وی نسبت به فرد تحت مراقبت و مسئولیت اوست.

از سوی دیگر، در مورد شرایط تحقق مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری در ارتباط با شخص تحت مراقبت و مسئولیت نیز باید گفت مهم ترین شرط مربوط به مرتکب رفتار زیانبار که در واقع، تحت سلطه و اقتدار دیگری است، این است که اعمال قاعده مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، به اشخاص بالقوه خطرناک می باشد و شرط اعمال قاعده مسئولیت ناشی از عمل غیر، این است که مرتکب رفتار زیانبار، شخص بالقوه خطرناکی باشد و وضعیت وی بتواند برای اجتماع اطراف او، به نحوی مخاطره آمیز باشد. از سوی دیگر، باید خسارت به مرتکب رفتار زیانبار منسوب باشد.

تفاوت چندانی میان رویکرد حقوق ایران و فرانسه نسبت به مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری (مسئولیت مدنی نیابتی) قابل ذکر نیست و تفاوت هایی که می توان مطرح کرد، بیشتر حول محور نظریات و دکترین حقوقدانانی است که در این دو کشور، به بحث پیرامون مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری پرداخته اند و به نظر می رسد اساساً به سبب آنکه حقوق ایران، تأسیس حقوقی مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری را از حقوق فرانسه به عاریت گرفته، در اصول و مبانی، چندان اختلافی میان این دو نظام حقوقی، مشهود نیست.

با این حال، شاید مهم ترین پیشنهادی که بتوان به قانونگذار ایرانی در راستای تقویت رویکرد حقوق ایران نسبت به مقوله مسئولیت مدنی ناشی از رفتار دیگری، مطرح کرد، لزوم گرایش به سوی قاعده پنداشتن این نوع مسئولیت به جای استثنا محسوب کردن آن است. این تحول مهم در حقوق ایران، موجب اثبات ساده تر و بی دغدغه تر این نوع مسئولیت در مرحله قضایی خواهد شد و در نتیجه، نیل زیان دیده به جبران کامل خسارت، تسریع خواهد شد.

۱۵ سامت، محمدعلی، مسئولیت مدنی صغیر و مجنون در حقوق موضوعه و اسلام، رساله دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه تهران، ۱۳۸۸، ص ۱۷۳.

منابع

- اصغری، سلیم، مقایسه تطبیقی جبران خسارت نیابتی در فقه و حقوق کامن لا، فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دوره ۸، شماره ۳ (پیاپی ۲۵)، آذر ۱۳۹۴.
- دیلمی، احمد و همکاران، مبانی مسئولیت ناشی از فعل غیر، دوفصلنامه دانش حقوق مدنی، دوره ۹، شماره ۲ (پیاپی ۱۸)، مهر ۱۳۹۹.
- زین الدینی، امیر، مسئولیت نیابتی در حقوق ایران و انگلیس، مجله قانون یار، دوره سوم، شماره ۱۰، تابستان ۱۳۹۸.
- سامت، محمدعلی، مسئولیت مدنی صغیر و مجنون در حقوق موضوعه و اسلام، رساله دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
- صفایی، سیدحسین، مسئولیت مدنی ناشی از فعل زیان آور صغیر و مجنون، مندرج در: مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، نشر میزان، چاپ ششم، ۱۳۸۹.
- عباسلو، بختیار، مسئولیت نیابتی در حوادث رانندگی، مجله دانش انتظامی، شماره ۳۰، ۱۳۸۵.
- کیانی، زینب، مبانی و قواعد مشترک مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۹.
- نصرتی، منصور و همکاران، امکان سنجی مسئولیت مدنی کارفرما با مبنای مسئولیت محض در حقوق ایران و کامن لا، مجله پژوهش تطبیقی در حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۱ (پیاپی ۳۱)، فروردین ۱۴۰۱.
- یزدانیان، علیرضا و حمید آرابی، مطالعه تطبیقی تبیین مسئولیت مدنی بیمارستان در قبال اعمال کارکنان خود و تحلیل آن در راستای مسئولیت ناشی از فعل غیر، مجله حقوق تطبیقی، شماره ۱۰۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۳.
- یزدانیان، علیرضا، اصول و مبانی مسئولیت مدنی، جلد اول، انتشارات میزان، چاپ نوزدهم، ۱۳۹۸.
- یزدانیان، علیرضا، جمع و اختیار در مسئولیت مدنی ناشی از فعل شخصی، فعل غیر، فعل شیء و مسئولیت قراردادی در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۹، شماره ۴، دی ۱۳۹۸.
- یزدانیان، علیرضا، جمع و اختیار در مسئولیت مدنی ناشی از فعل شخصی، فعل غیر، فعل اشیاء و مسئولیت قراردادی در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران، مجله مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۸.
- یزدانیان، علیرضا، گام هایی در طرح مسئولیت مدنی دولت ناشی از فعل شخصی، فعل اشیاء و فعل غیر در حقوق ایران و فرانسه، مجله مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴.
- یزدانیان، علیرضا، مسؤولیت مدنی قراردادی ناشی از عمل غیر در حقوق ایران، فرانسه و حقوق اسلامی، مجله پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۲، شماره ۴ (پیاپی ۶)، دی ۱۳۹۴.
- یزدانیان، علیرضا، نظریه عمومی مسئولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۷، زمستان ۱۳۹۱.